

Eva Liszina

Mielőtt beköszönt a tél

Anyám emlékére

Egész nap szüntelenül esik a hó. Senyjal felett ma is felhős az ég. A kövér felhők lassan, egyenletesen úsznak a falu felé. A fák is – mintha csak az alacsonyan szálló fellegek akarátának engedelmeskednének – a föld felé roskadnak.

Hevesen zuhog. A lehajló ágak a hó nyomása alól kiszabadulva időnként fellendülnek.

Korán jött ez a hó. A föld még nem hűlt át, nem hullottak le a falevelek sem.

Sinuk néni fia, Paval a házuk kertjében áll, az arcán lecsorgó könnyeket a kézfejjével törölgetve néz fel a végtelen felhőkre. Miért áll itt még mindig? Már rég el kellett volna indulnia a méregért...

* * *

A tegnapi nap emlékétől Paval még most is retteg. Mi lesz most... Mi lesz...

Tegnap kezdett el esni a hó. Mire beesteledett, megváltozott az egész világ: a fák, épületek a lezúduló hó alatt egyre csak terebélyesedtek, a hótól megkímélt helyek pedig úgy sárgállottak, akár a borostyán. Úgy tűnt, mintha az utca vége összefolyna a felhőkkel, s közöttük a falu – csak egy vékony vonal.

Sinuk néni, aki akkor már hat hónapja betegen feküdt, egyszer csak felült, és a fiáért kiáltott:

– Paval!

A fiú gyorsan odafutott az anyjához

– Tessék, édesanyám!

Sinuk néni hangja ekkor ellágyult. Egy olyan ember hangja volt ez, aki bűnösnek érzi magát amiatt, hogy kéréseivel unos-untalan meg kell zavarnia másokat.

– Szeretnék körbesétálni a házban...

Miközben beszélt, kezét a fia felé nyújtotta, akár egy kisgyerek. Volt még ereje a járáshoz, közben egyik kezével a fia nyakát karolta át, a másikkal pedig a faház gerendáit, az ajtót, a kemencét tapogatta. Az ablak előtt félrehúzta a függönyt, és megtorpant a rengeteg hó láttán.

– Menjünk lefeküdni...

Az egész testében elnehezedő édesanyját Paval gyorsan visszafektette az ágyra. Sinuk néni tekintete a mennyezetre szegeződött, kezeivel hirtelen hadonászni kezdett. A hozzá siető fiát észre sem véve lökte félre, majd újra felült.

– Megjött édesanyám! A bátyám!

Paval ide-oda tekingetett, majd lassan a kemence oldalának hátrált.

– Kivel beszélgetsz, édesanyám? – kérdezte bátortalanul, szinte szégyenkezve amiatt, hogy megzavarja anyját. Tehetetlensége mégis arra ösztönözte, hogy beszéljen hozzá.

Édesanyja azonban, mintha meg sem hallotta volna, víziójában hol az egyik, hol a másik oldalára fordulva beszélgetett réges-rég halott anyjával és testvérével. Egy idő után megint a hátára feküdt.

Valamivel később kinyújtotta a kezét:

– Fiam!

Paval felültette édesanyját. Sinuk néni szorosan magához ölelte fiát, majd a vállánál fogva eltolta magától és mélyen a szemébe nézett.

– Fiam... Tatjuk nénéddel már fél éve gondoskodtok rólam, akár egy kisgyerekről. Köszönöm szépen. Áldás vagy nekem. Ha valamivel megbántottalak volna, kérlek, bocsáss meg. Bocsáss meg ma nekem, fiam...

Paval ilyenkor mindig igyekezett vigasztalni anyját – „meggyógyulsz, édesanyám, hiszen az orvosok is biztatnak...” –, de most úgy érezte, szavai hamisan csengenének. Fogait összeszorítva megpróbálta visszafojtani könnyeit.

– Anyám... Édesanyám... Hiszen te vagy nekem áldás! Áldás vagy mindannyiunknak! Boldogság!... Anyám!

Anyja ekkor elkezdte megáldani.

Odakinn hull a hó. Az ablaküveghez hozzá-hozzáütődő hópelyhek egyre csak tornyozódnak a párkányon, a szoba pedig csak töpörödik-töpörödik...

– Légy boldog!

Nagy pelyhekben esik. Mintha beteg, borzas fehér madarak lepnék el az ablakot. A szoba lassan teljesen elsötétül. Aztán egyszer csak – a hókupac lezuhan a párkányról – váratlanul kivilágosodik. Hirtelen minden újra kitágul.

– Légy áldott!

Esik a hó, vég nélkül esik. A felhők alatt szinte összezsugorodik az utca. Sinuk néni ablaka alatt recseg-ropog a frissen hullott hó.

– Légy jó ember!

Az óra ketyeg...

A bizonytalanul támaszkodó Sinuk néni lassan visszaereszkedett a hátára, majd elhaló hangon így szólt:

– Paval... Én vagyok a bűnös. Az Úr előtt állva majd azt fogom mondani, hogy Paval tiszta, mindenért én vagyok a felelős. Holnap menj el az állatorvoshoz. Mondd meg neki, hogy a tehén megbetegedett, szenved... Kérjél tőle mérget és gyere haza. Belefáradtam a szenvedésbe, gyermekeim...

– Ne beszélj így, anyám...

– Segíts rajtam. Menj el holnap.

Noha a torkát könnyek fojtogatták, Paval megadóan fejet hajtott. Érezte, hogy most nem mondhat ellent anyja kérésének, bármi legyen is az.

* * *

Ez történt tegnap. És most Paval ott áll a házuk kerítése mellett, és a föld felé tartó felhőket kémleli.

Mintha egyszerre csak leszakadna az ég, olyan sűrűn kezd hullani a hó.

– Pava-a-al!

Anyja hangja távolian, idegenül cseng. Paval besiet a házba. A szikrázó hóhoz szokott szem a szoba sötétjében elvakulva ösztönösen a legvilágosabb pontra – az ajtó mellett fekvő Sinuk néni sápadt arcára – szegeződik.

– Igen, édesanyám?

Anyja szenvedő hangon kérleli:

– Indulj gyorsan...

Paval gondolatai összezavarodnak, hirtelen egy szót sem bír kinyögni. Lassan előrehajol és megsimogatja anyja őszi falevéltre emlékeztető kezét.

– Rendben, anyám.

És újra kimegy a házból. A kapuban egyenesen szembetalálja magát a látogatóba érkező Mikkul bácsival és Tatjuk nénivel.

– A nénénk hogy van ma? – kérdezik egyszerre.

Tudván, hogy ez a két ember mennyire szereti édesanyját, Paval még inkább elkeseredik, de igyekszik sírásra görbülő szájára mosolyt erőltetni.

– Máris visszajövök... Jöjjenek csak be...

Már senkivel sem akar találkozni, így hát nem az utcán indul el, hanem a kertek alatt, mezőkön át tör magának utat. Körülötte egy hang sem hallatszik, csak a földön fekvő, hóval borított növények zizegnek, miközben a lábához érnek.

Egy korábban káposztáskertként használt veteményesen keresztül halad át. Az áttetszőre fagyott kékeszöld levelek hóval keveredve hevernek a lába előtt.

* * *

Paval előtt hamarosan felbukkant a két falu határát elválasztó Kasla-patak. Erről eszébe jutott a nap, amikor édesanyja megbetegedett.

A gyerekek azon a napon hajtották ki először legelni a jószágokat.¹ A hó még nem olvadt el teljesen, a föld is cuppogott a lépteik alatt. Az elszáradt tavalyi növények között még nem bujtak ki új hajtások, rügyek sem zöldellettek sehol, de a tavasz friss illata már érződött a levegőben. Az állatok lassan kullognak a gazban, patáik minduntalan a sárba ragadnak.

1 Ezen a ponton a novella csuvas és orosz változata (ez utóbbit is Eva Liszina készítette) eltér egymástól. A később megírt orosz verzióba az író itt betoldott egy bekezdést, amelyet a történet alaposabb megértése érdekében közlök (a ford.):

„A gyerekek azon a napon hajtották ki először legelni a jószágokat. Tarje [Sinuk] néni Paljukot [Paval] a tehénnel egészen a falu végéig kísérte.

– Látod, Zsdanulka [a tehén neve], hát megértük a tavaszt! – simogatta meg a tehén kiálló bordáit. Most már minden rendben lesz, Zsdanulka, most már a föld fog minket táplálni! – hajtogatta kitartóan, olyan segítségkérő hangon, hogy Paljuk szabályos rettenettel nézett az anyjára.

Valóban, most már csak a tavasz segíthetett rajtuk. Egész télen Zsdankát óvták: fagyos éjszakákon beengedték a kunyhóba, miután elfogyott a takarmány, a háztetőről szedték le neki a szénát. Nem csak Tarje néni tette ezt – a faluban mindenki így élt.

És most, az első tavaszi eső után e hiányos fedelű kunyhók látványa felidézte Paljukban mindazt a szenvedést, amit e rozottan tetejű viskókban ki kellett állniuk.

Paljuk még emlékezett rá, hogy nézett ki Zsdanka három évvel ezelőtt: jól táplált, fényes, sima szőrű, színe, akár az érett dióé, egyedül a homlokán volt egy kis csillag alakú fehér folt. Már a háború első évében kénytelenek voltak járomba fogni. Mekkora erővel, milyen elkeseredetten vergődött az igában, mennyire rázta a fejét, hogy ledobhassa magáról a hámot... Aztán megszokta. És ezután szinte a felismerhetetlenségig meg is változott: a nyaka és a lába megnyúlott, meginasodott a sok szántástól és szekerhúzástól. Emellett a tejére is nagy szükség volt: táplálék, túlélés a családnak, ráadásul enélkül nem tudták volna kifizetni az adókat, kölcsönöket... Mostanra annyira öregnek, megviseltnek tűnt, hogy alig tudták elképzelni, hogy tud majd hamarosan szántani...”

A közeli erdő felől kékeesszürke köd gomolyog.

Paval megállás nélkül a falu irányába tekinget, feszülten figyel, miközben a sapkája karimáját markolássza: a lakodalom hangja vajon hallatszik-e már? Ma nősül Mikkul bácsi, náluk tartják az esküvőt. Anyja azt mondta, induljon haza, mire megkezdődik.

Mindenki ezt az esküvőt várja, hiszen a háború kezdete óta Senyjalban nem volt egyetlen menyegző sem. És most Mikkul, aki fél karral tért haza, úgy döntött, megházasodik. Ebben az időben minden héten újabb halálhír jött, minden házban könny folyt. Mikkul Sinuk nényétől kért tanácsot, hogy vajon szabad-e így lakodalmat rendezni. Sinuk maga sem tudta, mit válaszoljon, így végül elmentek a falu legidősebb asszonyához. „Hallom, ahogy sír, jajong a föld – mondta nekik az öregasszony –, de ilyen rettenetes háború idején sem szabad csüggedni. Ezért ha van szerelem, szeressetek, tartsatok esküvőt – most minden faluban kell az öröm.”

És most erre az esküvőre készül az egész falu. Paval minden hangra felkapja a fejét.

A böglyöktől kínzott hátú tehének igyekeznek minél több növényt keresni maguknak, míg végül az erdő mellé, Kasla régi kiremetének² helyére tévednek. Kasla erdejének tölgyei még nem ébredtek fel téli álmukból. Mélységesen feketének látszanak, körülöttük is minden koromfekete, s ez a sötétség nyomasztja a lelket.

A télen csaknem kiszáradt Kasla-patak medrében mostanra megindult víz csobogva sodorja magával a korhadtt faágakat, rothadó leveleket. A tehének a túlparti ködös, sötét erdőben megbúvó zsenge növényeket észrevéve bánatos böngésbe kezdenek, s egyre csak arrafelé nézegetnek. A bátrabbak a talaj szilárdságát próbálgatva óvatosan lépdelnek a kis patak mentén, majd gyorsan átugranak a túlsó partra. Pavalék tehene is követni próbálja őket, ám a gyenge jószág elvétí az ugrást, s míg mellső lábai megállapodnak a túlparton, a hátsók a partfalat elvétve belecsúsznak a patakba. A sáros mederben folyó víz csak tovább húzza lefelé a mellső lábaival egyre ijedtebben kapálózó állatot.

A riadt gyerek fel-le szaladgál a patakparton, kődarabokat, nagyobb agyagrögöket dobál a tehénnek, az állat erőtlen mellső lábai azonban már nem képesek megtartani a saját súlyát: beleesik a patakba.

Paval széleseben fut a falu felé. A lakodalmi ének hangját most már az erdő susogása sem tudja elnyomni, vidáman száll a sűrű erdők, harmatos mezők fölött.

2 A csuvasok ugyan a 18. század óta hivatalosan pravoszlávok, de egészen a legutóbbi időkig őrizték ősvallásuk emlékeit. Eredetileg többistenhívók voltak, isteneik főleg természeti jelenségek tiszteléséhez kötődtek. A *kiremet* egy tradicionális csuvas szentély, ahol áldozatokat tudtak leróni isteneik előtt. Minden településhez legalább egy saját kiremet tartozott. A szent hely a falun kívül, általában egy erdőben vagy erdő mellett feküdt. Fakerítéssel vették körbe, közepén egy vagy több szent fa – legtöbbször tölgy – állt. A fákról lókoponyák, szalagok, isteneknek szánt ajándékok lógtak, a szentély területén rendszeresen mutattak be rituális állatáldozatokat, a közelben elhaladva pedig pénzérmeiket, apróbb vastárgyakat dobtak át a kerítésen. A településekhez tartozó egykori kiremetek emlékét a csuvasok a mai napig számon tartják.

A kapu tárva-nyitva. A ház ajtaját mintha kiékeltek volna, Paval kénytelen a vállával, könyökével feszegetni. Hirtelen zuhan be a vendégsereg közepébe, koszos ruháját szégyellve aztán gyorsan el is bújik a kemence mellé.

A vendégek vígan mulatnak. Nem a nevükön szólítják egymást, mindenfelől vidám „Barátom!”, „Néném!”, „Öcsém!” kiáltás hallatszik.

A nagy vigasság közepette csak két ember ül csendesen: az ifjú férj és feleség. Az új asszony fejét fehér kendő takarja.³ Csak akkor húzza félre, amikor a körbeadott kanalat a szájához emeli: felvillan a harmatos pipacsra emlékeztető ajka. A férje ránéz és elmosolyodik, épen maradt kezével büszkén végigsimít barna haján.

Sinuk néni piros szaténingben, hímzett kötényben sürgölődik. Lebegő, díszes selyemkendője úgy változtatja színét, akár a tengerparti hullámok. Kedvesen mosolyog, miközben kiszolgálja öccse vendégeit. Őt figyelve – anyját gyakran szólítják a vendégek – Pavalnak úgy tűnik, rengeteg idő telt el, mire sikerül megszólítania.

Sinuk néni sört tölteni indult a kemence mellé. A tehenet ért szerencsétlenségről értesülve az üst megremeg a kezében. A sör habja lassan a földre csorog.

– Gyermekem, senkinek se szólj a tehénről! Ne zavarjuk meg a lakodalmat. Hadd mulassanak az emberek.

Be sem tudja fejezni mondandóját, a házigazda éppen táncba hívja. A kezében levő terítőket gyorsan egy szinte a mennyezetig érő kupac tetejére dobja. A feltornyozott ruhák megremegnek. Sinuk néni gyorsan eltakarja könnyben úszó szemeit. Szigorú, idegen, fehér arccal táncol, mint egy mezei katicabogár.

A tánc végeztével visszamegy a kemence mellé, fiának lepényt és sajtot ad:

– Fiam, fuss gyorsan az erdészházhoz. Jakku bácsi ott lesz, kérj tőle segítséget. Megyek én is, amint véget ér a lakodalom.

Paval máris szalad visszafelé. Az erdészházban nincs senki. Mit tegyen hát – visszafut a tehénhez. A patakpartról lenézve rémisztő látvány fogadja: az estére felgyülemlett vízből már csak a tehén feje és remegő háta látszik ki, az állat riadtan forgatja a szemeit és halkán segítségért bóg.

– Nemsokára jön anya... – próbálja nyugtatni a gyerek az állatot és saját magát is.

Kiveszi a zsebéből a lepényt és a sajtot, de nincs szíve a bajba jutott állat előtt enni, végül hátat fordít neki és arrébb oldalog.

Esteledik. A föld mintha a távolban egyesülne a sötét felhőkkel, horizontjuk egyre nyomasztóbban nehezedik a tájra. A patak zúgása hallatszik. A kiremet ősi fáira akasztott ajándékokat szellő lengeti. A rémült, átfagyott gyermek mozdulatlan tekintettel mered a falu felé.

Egyszerre csak kötelet cipelve Sinuk néni és Majuk néni közeledik. Gazdáját meglátva a tehén újra bánatosan bögni kezd.

3 A csuvas hagyományos esküvői népviselet része a menyasszony fejét teljes egészében eltakaró, váll alá érő fehér kendő, amelyet a szertartás alatt és után is viselnie kell. Szintén az esküvői tradíciókhoz tartozik, hogy a rokonok három nappal a menyegző kezdete előtt sört főznek. Ezt a sört aztán az ifjú pár összedása után egy nagy mérőkanálban körbeadják, ekkor a fiatal feleségnek is meg kell kóstolnia.

– Huska⁴ szívem... – szól hozzá gyengéd hangon Sinuk néni –, nem volt erőd átkelni a patakon, te szegény...

Sinuk néni hurkot köt a kötél végére, és néhányszor az állat felé hajítja, míg végre fennakad a tehen szarván. A kötél végét húzó embereknek a tehen is próbál segíteni, de hiába tapos, vonaglik, teste már teljesen beleragadt a sűrű, tapadós agyagba.

– Ezzel nem megyünk semmire, hajnalra meg fog fulladni – szól Sinuk néni, azzal elkezd vetkőzni.

Majuk néni kiabálni kezd:

– Sinuk! Elment az eszed?

– Hagyjál, Majuk! Paval, te meg ne sírj! Egyedül ez a tehen táplál minket, melegíti a házunkat. Tudjátok, hogy nélküle nem maradunk életben.

Sinuk néni jajongva ereszkedik a zúgó patak jéghideg vizébe. A jeges víz sodrában egyensúlyozó asszonyt el-elnyelik a hullámok. A tehen egyre keserve-sebben bőg, míg végül a patakban botorkáló Sinuk megragadja a szarvát. A jobb kezével kapaszkodó embert a víz egyre mélyebben húzza lefelé, fuldokolva kapkodja a levegőt. Lassan aztán a tehen másik oldalára kerül. A víz alá bukik, csak néha emelkedik ki levegőt venni, s közben a tehen mellső lábait a sárból kihúzza rájuk erősíti a kötelet.

Lassan lépdelve, a tehenet a kötélén maga után húzva Sinuk néni elindul a part felé. A felkelő csillagok megvilágítják vizes testét, körülötte csillog a víz.

A patak csobogásának hangja keveredik a tágas mezők felett szálló lakodalmi énekkel:

Ki e szép vőlegény, ej, Mikkul az,

Ki e szép menyasszony, aj, Tatjuk az...

Sinuk néni ujjait a patak partjába vájva próbál felfelé kapaszkodni. Az ott felgyűlt hókupac egyre csak csúszik, csúszik a mellének, ő azonban azt félrekotorva, a patakparti növényekbe kapaszkodva kitartóan mászik felfelé. Majuk néni és Paval segítségével végül kikászálódik a mederből és lehanyatlik a sáros, fagyott földre. Majuk néni a saját kabátjába burkolja, lábait gyapjúkendőbe göngyöli, sáros lábfejére kalucsnit húz.

Jakku bácsi futva érkezik.

– Ejj, ejj, Sinuk... Mindjárt megfagysz... Fuss! Fuss az erdészházhoz, fuss, amíg csak kitart az erőd!

Sinuk néni apró, bizonytalan léptekkel elindul.

Az égen már kigyulladtak a csillagok. A patak tetejét lassan vékony jégréteg fedi be, a meder körül ropogásra fagnak a növények.

A három ember hosszan próbálkozik, mire a mellső lábainál megkötött tehenet sikerül kihúzni a partra. De aztán hiába húzzák-vonják az állatot, sehogy sem sikerül lábra állítani: a hátáról jégdarabok hullanak, a fagytól megmerevedett négy láb négyfelé csúszik a földön. Végül aztán a földbuckákon keresztül botladozva sikerül az erdészházhoz vonszolni.

4 Csuvasul „huskának” nevezik a homlokán fehér szőrű tehenet, lovat, juhot.

Mire odaérnek, Sinuk néni már a házban fekszik, egy kabáttal letakarva. Elenkka néni épp a kemencét fűti. Jakku bácsi szénát ad a tehénnek, lábait gyapjúkendővel dörzsöli. A tehén egyre mélyebbet lélegezve, lassan a saját lábára áll.

Így telt el az éjszaka. Reggel aztán Paval anyjával és a tehénnel visszatért a faluba.

* * *

Akkor még nem lehetett tudni, hogy Sinuk nénin nyomot hagy-e majd a Kaslapatak mellett töltött éjszaka. Meg fog-e betegedni? Életben marad-e?

De úgy tűnt, Sinuk néni baj nélkül megúsza. Sőt, mintha az átélt szenvedés még erősebbé tette volna: nyáron olyan szorgosan dolgozott, mint senki más a faluban. A gabona betakarítása után azonban ágynak esett, beteg volt, feküdt egész télen. A tavasz eljöttével újra lábra állt. Sok év telt már el a Kaslapataknál történtek óta, de Sinuk néni sosem vonta ki magát a nyári munkák alól. Ám telenként mindig erőt vett rajta a betegség. Idén nyáron azonban már végleg elveszítette az erejét.

... Paval megérkezik az állatorvoshoz. A magas kerítéssel körülvett épületből kátrányszag árad. Paval megkerüli a házat, és leül egy rakás tűzifára. Ott aztán gondolkodóba esik: minek jött ő ide? Mérget venni? Dehát ez ostobaság!

Hiába a meleg ruha, az ember már előre borzongani kezd a hidegtől, mielőtt beköszönt a tél. Paval keresztbe fonja a karjait a mellkasán, keze fejét a hóna alá rejti. Úgy ül ott, akár egy szárnyaszegett madár. Sokáig marad így. Semmire sem tud gondolni.

A lába előtt egy virágszál hajladozik. A gyönyörű kis virág a szeme láttára töpörödik össze a fagytól és a ráhulló hótól.

Paval – hopp! – hirtelen felpattan. Felkapja a fejét, körbepillant. A világ, anélkül, hogy eddig észrevette volna, hirtelen megváltozott. A kora reggel óta kavargó felhők megálltak. Paval megrázza magát, és gyorsan elindul visszafelé.

Enyhült az időjárás. A domb teteje lassan kibújik a hó alól. A nap is, amely már hosszú ideje a felhők fodrai mögé rejtőzött, most előbúj, hogy megmutassa magát.

Paval gondolatai újra összezavarodnak. A nap jut az eszébe. A tudósok szerint valamikor ki fog aludni, és minden elsötétül. De mi lesz akkor? Hogyan is lehetne a lelket melengető fény nélkül élni?

... A fehér mező közepén fejét a két kezébe temetve egy gyermek sír.

„Napocska, ne menj el, ne menj...”

A nap lassan nyugovóra tér. Mintha egy ünnep érne véget.

„Ne hagyj itt, napsugaram...”

Az életnek folytatódnia kell... A lelkünkben ott él napfény, és egész életünkön át ott él a vágy is, hogy újra és újra lássuk, akár csak egy pillanatra is...

„Drága napfény! Gyönyörű napfény! Hogy élhetnénk nélküled?”

(1971)

Takács Melinda fordítása